

POBLE DE DÉU I ESCATOLOGIA
EN L'APOCALIPSI DE JOAN.
EL LLIBRE DE L'ESPERANÇA
I DE LA RESISTÈNCIA CRISTIANA EN UN MÓN INJUST

Xavier ALEGRE

1. *Introducció*

Amb raó, el cànon cristià ha vist en l'Apocalipsi (Ap) la culminació de tota la Bíblia (la nova creació d'Ap 21,1-22,5 forma inclusió amb la primera creació de Gn 1-2). En cert sentit és com la clau de lectura de tota la Bíblia.

L'autor de l'Apocalipsi és un judeocristià molt familiaritzat amb l'Antic Testament. Pertany al corrent obert, com l'autor de Jn (cf. Jn 12,32s), que ha integrat els pagans en el si de la comunitat escollida per Déu per a realitzar el seu Regne (cf. Ap 7; 5,9-10). Per a ell, Jesús és l'acompliment de les promeses fetes pels profetes (sobretot Isaïes i Ezequiel), la concreció de la utopia de Déu tan sovint anunciada en l'Antic Testament.

Per a Joan, les Esglésies cristianes, per tant, són el vertader poble de Déu, el poble sant (cf. Ap 11,18; 17,6), els vertaders jueus. Són els hereus de les promeses fetes per Déu en l'Antic Testament al seu poble. De fet, els jueus que no creuen en Jesús i han trencat la comunió amb les comunitats cristianes¹ «es diuen jueus i no són res més que una sinagoga de Satanàs» (2,9; cf. 3,9). I ho diu perquè, per a ell, no acceptar que «digne és l'Anyell que ha estat degollat de rebre tot poder, riquesa, saviesa, força, honor, glòria i lloança» (5,12) és excloure's del projecte salvífic de Déu, car Jesús és el primer i el darrer, el qui era mort, però ara viu pels segles dels segles, el qui té les claus de la mort i del seu reialme (cf. 1,17-18); és també «el Sant, el Veraç, el qui té la clau de David, el qui obre, i ningú no pot tancar, el qui tanca, i ningú no pot obrir» (3,7); «l'Amén, el testimoni fidel i veraç, l'origen de tot el que Déu ha creat»

1. Això no es veu en l'Apocalipsi, però sí en l'Evangeli de Joan (cf. Jn 9,22; 12,42; 16,2).

(3,14). Per això pot afirmar: «Ara és l'hora de la salvació, del poder i del regnat del nostre Déu, i el seu Messies ja governa» (10,10a; cf. 19,6b-8).

Per altra banda, el judici tan dur que Joan fa sobre els jueus no cristians i sobre l'Imperi romà —un judici sense matisos— es deu a la situació que està vivint. Les comunitats del profeta Joan viuen temps difícils (cf. Ap 13,16-17). Hi ha màrtirs (6,9-11; cf. 2,10; 13,10.15b; 17,6; 17,6; 18,24; 20,4) i marginació per part del poder polític (13,16-17). A la vegada hi ha també cristians que s'acomoden a la situació i posen en perill la identitat cristiana (vegeu les cartes primera, tercera, cinquena i setena). Són com una quinta columna dins l'Església. I això posa en perill la fe de molts.

L'autor de l'Apocalipsi és un profeta (cf. Ap 22,6.9; 1,3; 19,10). Un lluitador. Un home d'Església que crida les comunitats a la resistència davant les amenaces d'un Imperi idòlatra i injust. A la vegada, és un home ple d'esperança contagiosa.² Una esperança que recolza en la fe. En darrer terme, recolza en el triomf i en la revelació de Crist que l'impulsa a escriure el que ha vist i escoltat (cf. 1,11; 22,10), car vol ajudar els seus germans cristians a viure amb radicalitat cristiana. I ho fa enmig d'un món amenaçador per als creients compromesos en el seguiment de Crist, que fou el primer màrtir, l'Anyell degollat (cf. 5,6ss). Ell ha mort en una creu perquè en un món dominat per un Imperi injust ha estat «el testimoni fidel» (1,5a) del Regne de Déu (cf. Mc 1,15). I ens ha estimat tant que «ens ha alliberat dels nostres pecats per la seva sang» (Ap 1,5b). Però és també «el primogènit dels qui retornen d'entre els morts, el sobirà dels reis de la terra» (1,5c). Déu, per tant, ressuscitant-lo li ha donat la raó en contra de l'Imperi. Val la pena, doncs, mantenir-se fidel a ell duent a terme el seu projecte i sense doblegar el genoll davant la Bèstia.

El que preocupa Joan, el profeta, no és, doncs, quan i com serà la fi del món (ja Mc 13,32 recull la paraula de Jesús, segons la qual ni el Fill no ho sap!), sinó com discernir els signes dels temps i actuar en conseqüència. Vol mostrar com es pot passar de l'Església militant aquí a la terra (Ap 2-3) a l'Església triomfant en el cel (21,1-22,5).

Per això mira la història amb els ulls de la fe i de la revelació divina que ha quedat condensada en els textos bíblics (sobretot en els llibres de l'Èxode, Ezequiel i Daniel, que són els que més directament recorden l'acció alliberadora de Déu en tres moments molt difícils per al poble d'Israel: l'esclavitud a Egipte, l'exili a Babilònia i la persecució selèucida). Aquesta reflexió teològica sobre la història la fa Joan, de manera programàtica, en els septenaris dels

2. Segons ell, Jesús diu: «Vinc de seguida» (Ap 22,7), i aquest fet omple d'esperança els cristians perseguits i marginats. Per això emmarca la seva obra amb «benaurances»: «Feliç el qui llegeix aquesta profecia i feliços els qui l'escolten i fan cas de tot el que hi ha escrit, perquè l'hora s'acosta» (1,3) i «Feliços els qui fan cas de la profecia escrita en aquest llibre!» (22,7; cf. 14,13; 16,15; 19,9; 20,6; 22,14). Notem que, de manera significativa, hi ha set benaurances en l'Apocalipsi.

segells (Ap 5,1-8,1), de les trompetes (8,2-14,5) i de les copes (14,6,19,8). Vol treure'n una sèrie de lliçons per a les seves Esglésies (i per a les Esglésies de tots els temps) que es debaten entre la fidelitat a Jesús (al seu Evangeli) i la por a l'Imperi romà que promou uns valors molt poc evangèlics.

L'Apocalipsi conclou, a tall de reflexió final, amb una mirada creient de conjunt sobre la història i el seu final: aquesta reflexió teològica la trobem en el darrer septenari, el de les visions (cf. Ap 19,9-22,5).

2. *L'Església militant, interpel·lada per Crist: el Septenari de les cartes (Ap 1,9-4,11)*

A Joan el preocupa la situació de les seves comunions. Són una barreja de bo i dolent, santes i pecadores a la vegada. Santes³ pel do de Déu (han estat rescatades per la sang de l'Anyell degollat: Ap 1,5) i la vocació que han rebut (10), una vocació que dona fruit en elles (11). Però són també pecadores. Com el poble de Déu de l'Antic Testament. Com tota Església.

El punt de partença de la seva reflexió sobre l'Església és que Jesús és el seu *Senyor*. I el *Senyor* de tota la creació. Però això no treu protagonisme a l'Església, car ella és l'instrument del qual se serveix Déu/Jesús per a realitzar el seu projecte de domini universal sobre tota la creació.⁴

A l'inici de les Esglésies cristianes es troba l'acció salvífica de Crist, fruit del seu amor gratuït. Aquest motiu el fa present en el *càntic nou* que canten els quatre vivents i els vint-i-quatre ancians en el cel davant l'Anyell (cf. Ap 5,8-9a). El càntic confessa que l'Anyell és l'únic digne d'obrir el llibre segellat (5,1ss), «perquè has estat degollat i has comprat per a Déu amb la teva sang gent de tota tribu, llengua, poble i nació, i n'has fet una casa reial i uns sacerdots dedicats al nostre Déu que regnaran a la terra» (5,9b-10; cf. 1,5-6). Tota vida cristiana brolla d'aquest do de Jesús que amb la seva mort ha convertit en realitat el que Déu s'havia proposat en l'Aliança amb el seu poble en Ex 19,6. En l'Església, doncs, es realitza plenament l'Aliança proclamada en el Sinaí i, per tant, ella és el *vertader poble de Déu*. Els qui en formen part són els «cridats i escollits» per Déu (cf. 17,14).

Aquest do que brolla de la creu de Crist és signe i penyora de l'amor permanent de Crist a les seves Esglésies. Car, tot i les seves mancances, les Esglésies continuen per a Joan, estimades i protegides per Crist. La indicació que les set Esglésies es troben a la mà dreta de Crist (cf. Ap 1,1,16.20) és signe

3. Joan parla explícitament del «poble sant» referint-se a l'Església en Ap 5,8; 11,18; 13,7.10; 16,6; 18,24; 19,8; 20,9.

4. Segons J. ELLUL, *Apokalypse. Die Offenbarung des Johannes – Enthüllung der Wirklichkeit*, Neukirchen – Vluyn 1981, p. 120 (l'original francès és de 1975), Crist es fa present de manera diferent a l'Església i el món: «En l'Església Crist és el Fill de l'home i es revela en tota la seva plenitud de poder; en la història de la humanitat, en canvi, és l'Anyell sacrificat».

d'aquest fet consolador. La resta del llibre, per altra banda, mostrarà que el Senyor es poderós per a dur a terme el seu projecte amb les seves Esglésies, per més que les forces del mal s'hi oposin i les mateixes Esglésies fallin sovint.

És, però, significatiu que Déu no pot dur a terme el seu projecte de salvació (universal) sense la resposta i la col·laboració d'aquestes Esglésies. Per això Jesús les interpel·la i les purifica («Jo reprenc i corregeixo tots aquells que estimo»: Ap 3,19). I ho fa per la seva paraula i el seu Esperit que discerneixen el que succeeix en les Esglésies. Perquè els membres de l'Església, endemés de «cridats i escollits», són també els qui són «fidels» (cf. 17,14).

En fer l'anàlisi de les seves comunitats, Joan indica tant la part positiva com alguns dels problemes que tenen les seves Esglésies. I això ens permet d'albirar com és la realitat eclesial de les seves comunitats.

La part positiva és esmentada en totes les cartes (llevat de la setena, que és la més crítica). A tall d'exemple, podem recordar el que diu en la primera carta: «Conec les teves obres, el teu esforç i la teva constància. Sé que no pots suportar els dolents: has posat a prova els qui es diuen apòstols i no ho són, i els has trobat falsos. Ets pacient i constant, i no has defallit quan has hagut de sofrir pel fet de portar el meu nom» (Ap 2,2-3). La resistència contra els qui amenacen l'Església perquè els molesta la seva fidelitat a Jesús, és essencial per a Joan.

El que caracteritza els cristians com a autèntics membres del poble de Déu ho expressa molt bé la manera com Joan descriu «els cent quaranta-quatre que portaven escrits al front el nom de l'Anyell i el nom del seu Pare» (Ap 14,1; cf. 7,3-8) i cantaven el *càntic nou* (cf. 14,3): «són els qui no s'han tacat (ἐμόλυνθησαν) amb dones: són verges (παρθένοι). Han estat adquirits d'entre els homes com a primícies per a Déu i per a l'Anyell, i segueixen l'Anyell arreu on va. En el seus llavis no s'ha trobat engany: són irrepressibles» (14,4-5).

Joan destaca aquí diverses coses: En primer lloc, ja en Ap 3,4 havia lloat els cristians que «no s'han tacat (ἐμόλυνον) els vestits», referint-se al fet que no s'han contaminat amb la idolatria (cf. també 1Co 8,7).⁵ Amb la imatge de la virginitat⁶ es refereix també, negativament, al fet que no s'han contaminat amb la idolatria. Conseqüentment, i en consonància amb la línia profètica, que anomena la idolatria «prostitució» (cf. Os 2,14-21; Jer 2,2-6; Ez 16; 33), l'Imperi romà és simbolitzat en l'Apocalipsi com una «gran prostituta» amb la qual s'han prostituït els reis de la terra i els habitants del món (cf. Ap 17,1-2; també 18,2-3.9; 19,2; 2,14.20-22; 14,8).⁷

5. Així H. GIESEN, *Die Offenbarung des Johannes*, Regensburg 1997, p. 322.

6. L'adjectiu παρθένος es pot aplicar tant als homes com a les dones (cf. W. BAUFER, *Wörterbuch zum Neuen Testament*, Berlin - New York: De Gruyter 1988, cols. 1266-1267; *ThWNT* V, 835 (Delling).

7. Com asenyala J.-P. CHARLIER, *Comprendre el Apocalipsis*, vol. I, Bilbao 1993, p. 267: «la virginidad es el símbolo bíblico de la pureza de la fe y se opone al adulterio y a la prostitución, imágenes tradicionales de la idolatría. Todo el trabajo del Dragón y de sus lugartenientes

En segon lloc, i positivament, afirma que «han estat adquirits d'entre els homes com a primícies per a Déu i per a l'Anyell» (Ap 14,4). Què vol dir Joan amb això? De bell antuvi ens trobem amb un problema de traducció a propòsit de la paraula ἀπαρχή que la Bíblia Catalana Interconfessional tradueix com a «primícies». Però, com nota Prigent,⁸ res en el text no fa pensar que els 144.000 siguin les primícies de la humanitat o un grup privilegiat dins el cristianisme. Segons ell, «la dificultat desapareix quan hom s'adona que en els LXX ἀπαρχή tradueix la major part del temps unes paraules hebrees que signifiquen sacrifici, ofrena, i que molt sovint s'han de traduir com a lot de Déu, part sagrada o consagrada (cf. p. ex., Ez 45,1; 48,9). En quant poble que Déu s'ha adquirit, els 144.000 són un grup consagrat a Déu, dedicat al seu culte i al seu servei».⁹

En tercer lloc, Joan assenyala en aquest fragment que els 144.000 «han seguit l'Anyell arreu on va» (Ap 14,4), és a dir, fins al martiri. En el text actual es refereix al *seguiment* de Crist glorificat; però pel context es veu que pressuposa el seguiment de Jesús fins a la creu, tal com demana Mc 8,34par.¹⁰ Per altra banda —i a diferència dels seguidors del drac que, com a encarnació i lloctinent de Satanàs (cf. Ap 13,2), és el pare de la mentida (cf. Jn 8,44) i converteix, per tant, en «fals» el seu Profeta (cf. Ap 16,13; 19,20; 20,10) i en mentiders els seus seguidors (cf. Ap 2,2)— els «servents de Déu» (cf. Ap 6,11; 7,3; 19,5; 22,6) i de l'Anyell no són mentiders. Per això no han estat exclosos de l'assemblea dels sants (cf. 21,27; 22,15). Més encara, són irrepreensibles.¹¹

consiste en incitar a ella; los elegidos, por su parte, han resistido a esta influencia y han permanecido espiritualmente vírgenes»; aquesta és també la interpretació que prefereix P. PRIGENT, *L'Apocalypse de saint Jean*, Genève 1981, pp. 220s. Si es referís a la virginitat sexual, el que Joan diu aquí no seria una bona notícia per a tota la comunitat (cf. GIESEN, *Offenbarung*, 322). En canvi, U. B. MÜLLER, *Die Offenbarung des Johannes*, Gütersloh²1995, p. 263, sense negar aquest sentit, creu —a parer meu sense arguments prou convincents— que l'autor podria pensar en aquells cristians que viuen el seu ideal de ser cristià i que és propi del seu cercle de profetes: la renúncia al matrimoni. Els qui defensen una interpretació al peu de la lletra del text recorden que alguns textos del Nou Testament donen suport a un celibat voluntari per a poder lliurar-se més al Regne (citen Mt 19,12; 1Co 7,1.8.26ss).

8. *Apocalypse*, 222.

9. *Ibidem*. Per a CHARLIER, *Comprendre*, I, 267s: «si bien es verdad que la salvación es concedida gratuitamente, hace falta todavía que sea aceptada. Esta aceptación transforma entonces a la criatura en una ofrenda, en una oblación a Dios, cuya marca lleva en la frente. El término es eminentemente cultural y sacrificial (*aparkhé*, término técnico del ritual en la Ley de Moisés) y nada hay que indique que sea preciso traducirlo, como se hace por lo general, por "primicias", que no es más que un sentido derivado, extraño al contexto actual. Sobre el monte Sión ya no hay Templo, sino sólo el Cordero; del mismo modo, ya no hay sacrificios de holocausto, sino la muchedumbre de los excluidos de la sociedad, rescatados por Dios y su Cristo, transformados en oblación suprema». En tot cas se subratlla que els cristians són propietat de Déu (cf. MÜLLER, *Offenbarung*, 264).

10. Així, MÜLLER, *Offenbarung*, 263s.

11. La paraula que s'empra aquí (ἄμωμοι) és un *ápax* en l'Ap. Com assenyala CHARLIER, *Comprendre*, I, 268: «este adjetivo es un término para calificar a los animales destinados al sa-

La part negativa de les Esglésies és esmentada en totes les cartes (llevat de la segona i la sisena, que contenen només elements positius). En les comunitats hi ha grups de cristians, potser gnostitzants,¹² que defensen unes doctrines equivocades. Les cartes els anomenen nicolaïtes (Ap 2,6.15), seguidors de «la doctrina de Balaam, aquell qui ensenyava Balac a fer caure els israelites en la trampa de menjar carn sacrificada als ídols i així prostituir-se» (2,14; cf. Nm 31,16). Hi ha cristians que toleren «Jezabel, aquella dona que es fa passar per profetessa: enganya els meus servents i els ensenya a prostituir-se menjant carn sacrificada als ídols» (Ap 2,20; cf. 4Re 9,22 LXX).

Sembla que són uns cristians que s'acomoden a les exigències polítiques i sòcio-religioses de l'Imperi romà: menjaven carn sacrificada als ídols i acceptaven compromisos en el culte a l'emperador.¹³ En aquest sentit, hi ha dues postures contraposades dins l'Església pel que fa a les relacions amb l'Imperi romà, una de més laxa i una altra de més estricta.¹⁴

crificio: deben estar exentos de taras (Ex 29,1.38; Lv 1,3.10; etc.); como Jesús mismo lo estuvo (cf. 1 P 1,19; Hb 9,14). Así pues, los elegidos ejercen en torno al Cordero un culto perfecto. Son los adoradores en verdad y el homenaje de sus personas a Dios es immaculado: es la contrapartida, una vez más, de la parodia del culto dirigido al icono de la bestia mentirosa.»

12. «En 2Pe 2,15; Judas 2; Ap 2,14 Balaam es visto como prefiguración veterotestamentaria de los gnósticos libertinos --los Nicolaítas del Apocalipsis— que amenazan la unidad de las iglesias con su falsa doctrina» (C. BEDRIÑÁN, *La dimensión socio-política del mensaje teológico del Apocalipsis*, Roma 1996, p. 121). Segons H. J. KLAUCK, «Das Sendschreiben nach Pergamon und der Kaiserkult in der Johannesoffenbarung», *Biblica* 73 (1992) 168: «en el segle II ens assabentem d'uns gnòstics que mengen, sense cap mena d'inquietud, carn sacrificada als ídols, perquè consideren que la seva visió de l'essència vertadera de les coses els ho permet». De tota manera, els especialistes assenyalen amb raó que queda encara un cert misteri entorn de qui eren realment els «nicolaïtes» (cf. BEDRIÑÁN, *La dimensión socio-política*, 124s, que cita Prigent). Segons Bedriñán (*La dimensión socio-política*, 127): «el interés de Juan se centra en erradicar el germen de herejía gnóstica de carácter dualista y con elementos judaizantes que comenzaba a vislumbrarse». Pel que fa a Jezabel, com que promou un tipus de conducta semblant a la de Jezabel de l'Antic Testament (cf. 1Re 16,31 i 2Re 9,7.22), hem de pensar «en grupos o partidos con principios de este género. Bien pueden ser gnósticos libertinos, los cuales no sólo autorizaban el consumo de carne inmollada a los ídolos y prácticas sexuales libres, sino que se gloriaban de tal libertad como si poseyeran una fuerza particular (cf. 1Cor 8,10) de superioridad cristiana» (Ibíd., 130).

13. Així E. SCHÜSSLER FIORENZA, «The Followers of the Lamb: Visionary Rhetoric and Social-Political Situation», *Semeia* 36 (1986) 138: «This theological stance had great political, economic, and professional advantages for Christians in Asia Minor, for the meat sacrificed to idols was served at meetings of trade guilds and business associations as well as privat receptions.» Cf. també GIESEN, *Offenbarung* 100-103; T. SÖDING, «Heilig, heilig, heilig. Zur politischen Theologie der Johannes-Apokalypse», *ZThK* 96 (1999) 52s (segons ell, cerquen una simbiosi del cristianisme i de la cultura antiga).

14. «La postura “herética” se podría formular así: no hay por qué arriesgar la vida para evitar todo compromiso con el paganismo; el martirio no forma parte de la vocación cristiana. Ante esta posición laxista se colocan los que podríamos llamar profetas de la intransigencia. Vienen de horizontes distintos, su teología está lejos de ser la misma, por lo tanto el grupo “herético” no puede formar la iglesia ortodoxa. Además hay un hecho que se les impone a todos como evidente; y es que el cristiano en el mundo no puede seguir otro camino que el de Cristo, el camino del

Els advertiments que el Crist de l'Apocalipsi fa a l'Església són, sens dubte, seriosos. Però més important encara és la bona notícia (Joan anomena la seva obra «una Bona Notícia eterna» a Ap 14,6) que el profeta, en nom de Crist, els comunica per a donar força a la «resistència cristiana». De fet, Joan escriu la seva obra des de la convicció creient que ja vivim en els darrers temps de la salvació (cf. 1,7), uns temps que han quedat definitivament inaugurats amb la mort i la resurrecció de Jesús. El cristià en participa pel baptisme que l'ha alliberat del pecat (cf. 1,5b) i que l'ha convertit en el poble de Déu, en «una casa reial»,¹⁵ uns «sacerdots dedicats a Déu» (cf. 1,6:5.10; cf. també 1,9) i al Crist (cf. 20,6). És a dir, Déu regna realment ja ara en el seu poble, quan els cristians s'obren per la fe al seu amor creador. S'acompleix, doncs, en els cristians la promesa d'Ex 19,6.¹⁶ Tots els cristians, com a membres del poble de Déu, tenen aleshores una funció sacerdotal: són els mitjancers entre Déu i la humanitat, car tenen un accés immediat a Déu. En aquest sentit, l'Església té una funció missionera envers la humanitat. Car és a través d'ells que Déu vol regnar en el món (cf. 5,10).

Aquest regnat de Déu és ja realitat ara i aquí. Però només ho serà plenament en la nova Jerusalem (tensió entre el ja de les Esglésies aquí i l'encara no que es farà realitat en la nova Jerusalem baixada del cel: cf. Ap 21,1-22,5).

3. *La vocació testimonial profètica de l'Església en un món en lluita* (els interludis d'Ap 10-11 i 12-13)

Joan veu situades les seves Esglésies en un món en lluita. És, en el fons, una lluita espiritual, car el drac combat «contra els qui guarden els manaments

martirio, o por lo menos del absoluto rechazo a pactar con la idolatría satánica» (BEDRIÑÁN, *La dimensión socio-política*, 133).

15. Segons H. GIESEN, «Kirche in der Endzeit. Ekklesiologie und Eschatologie in der Johannesapokalypse», en *Id.*, *Studien zur Johannesapokalypse*, Stuttgart 2000, p. 68: «la manera com el vident entén la βασιλεία dels cristians en Ap 1,6, té un significat decisiu per a la seva valoració de l'existència cristiana, que ell comprèn com una existència escatològica». «A la terra, els cristians sacerdotals pertanyen ja al camp del domini reial de Déu (1,6; 5,10), que està marcat per la seva santedat; en quant participants d'aquesta santedat, ofereixen a l'altar de Déu, amb l'ajut dels àngels i del prevere celestial (6,9; 8,3f), l'ofrena, que consisteix en les seves pregàries de petició (8,4; cf. 6,10f) i cants de lloança (5,9f)» (SÖDING, «Heilig», 65).

16. «El text hebreu d'Ex 19,6 parla d'un regne de sacerdots per a Déu, que coincideix amb el conjunt del poble. Aquest sacerdoti s'ha de distingir del sacerdoti cùltic dels levites. La versió dels LXX tradueix com a "sacerdoti reial", la qual cosa és assumida per 1Pe 2,9. Segons 1Pe 2,9, la comunitat cristiana és, com a poble sacerdotal, el poble sobre el qual Déu és rei i que predica les seves proeses davant el món pagà. A diferència d'Ex 19,6 LXX i de 1Pe 2,9, on es parla col·lectivament del sacerdoti del poble de Déu, aquí se subratlla la funció sacerdotal de cadascun dels cristians. Però com que aquests són convertits a la vegada en poble reial i en sacerdots, no es pot parlar d'individualisme. Això ve confirmat pel fet que els cristians són interpel·lats com a grup (plural "sacerdots" i "nosaltres")» (GIESEN, *Kirche*, 70s).

de Déu i mantenen ferm el testimoni de Jesús» (Ap 12,17). Però és una lluita radical, a mort. I expressió, a la vegada, de la lluita entre el bé i el mal que es desenvolupa en el si de la història. En aquest sentit, per dolorosa que sigui la lluita —hi ha màrtirs!— els cristians són cridats a «vèncer» (cf. 2,2,7.11.17.26; 3,5.12.21; 21,7). Més encara, ja han vençut «per la sang de l'Anyell i pel testimoniatge del seu martiri» (12,11; cf. 15,2), com va vèncer l'Anyell (cf. 5,5), que és el genet del cavall blanc a qui «van donar una corona i va sortir com a vencedor camí de la victòria» (6,2).¹⁷ Car, si bé tots els reis de la terra que comparteixen per breu temps el poder reial amb la bèstia (cf. 17,12-13) «combatran contra l'Anyell, l'Anyell de fet els vencerà, perquè és el Senyor de senyors i Rei de reis, i tots els cridats, escollits i fidels venceran amb ell» (17,14). De tota manera, Joan no vol que les seves comunitats oblidin que, així com l'Anyell va vèncer a través de la seva mort que el portà a la resurrecció (cf. 1,18; 2,8;5,6.9.12), així també els seguidors de l'Anyell compartiran el mateix destí (cf. 2,10.13; 6,9-11; 7,14-17; 14,13; 20,4-6).¹⁸

Per a desenrotllar aquesta idea, entre la sisena (Ap 9,13-21) i la setena trompeta (11,15)¹⁹ Joan situa un ampli interludi (10,1-11,14). No és un missatge secundari, sinó que respon a una preocupació primordial de l'autor.²⁰ La punta d'aquest interludi és palesar el lloc necessari que ocupa el ministeri dels profetes en l'actuació escatològica de Déu en el món. Car és a punt d'acomplir-se el disseny secret de Déu (cf. 10,5-7). I, per a Joan, la vocació de l'Església (dels cristians i cristianes) és una vocació eminentment *profètica*.

Abans d'analitzar els textos concrets de l'interludi, mirem l'estructura del fragment:

10,1-7 Descripció de l'àngel poderós que porta el llibret i anuncia el Misteri final

17. És una qüestió debatuda entre els especialistes com s'ha d'interpretar el «cavall blanc». Alguns pensen que és un element negatiu, com la resta dels cavalls. Personalment crec —amb altres autors— que es refereix a Crist. Mai el color blanc no s'aplica a realitats enemigues de Déu. I aquí fa inclusió amb el genet del cavall blanc que apareix en Ap 19,11-16 que és clarament Crist (cf. X. ALEGRE, «El Apocalipsis de Juan», dins: J. O. TUÑÍ – X. ALEGRE, *Escritos joánicos y cartas católicas*, Estella 1995, pp. 253s).

18. «Chama a atenção que quando o termo “vencer” é usado para referir-se aos cristãos, é sempre intransitivo. Esta formulação indica que a prática proposta per João se caracteriza por uma experiência de resistência passiva expressa por sinônimos como “resistir” (2,2-3.19; 13,10; 14,12), “manter”/“sustentar” – o que está escrito neste livro profético (1,3; 22,7.9)), “minhas obras” (2,20), “minha palavra” (3,8), “os mandamentos de Deus” (12,17; 14,12). A postura ética exigida é expressa em termos negativos: não comer carne sacrificada (2,14.20), não adorar a besta ou receber a sua marca (13,15-17; 14,9-10; 19,20), não macular-se com mulheres (14,4)» (P. FRIEDRICH, «Apocalisse 2-3: sete cartas? Uma análise literária», *Estudos de Religião* 14/19 [2000] 159).

19. Recordem que el septenari de les trompetes és el que crida els cristians a mobilitzar-se contra les forces del mal.

20. Així, PRIGENT, *Apocalypse*, 149.

- 10,8-11 Vocació profètica de Joan²¹
- 11,1-2 Ordre de mesurar el Temple
- 11,3-13 Testimoni – martiri – resurrecció dels dos testimonis
- 11,14 El segon «ai» ha passat. De seguida arribarà el tercer
- 11,15 L'àngel toca la setena trompeta: el domini del món és ara del Senyor i el seu Messies
- 11,16-18 Himne al Déu alliberador que fa justícia
- 11,19 S'obre el Temple del cel i s' apareix (ὄφθη) l' Arca de l' Aliança²²

a) La revelació d'Ap 10: el llibret

És una revelació important. El capítol s'inspira en Dn 12,4-9 i Ez 2,8-3,15. Aquí se'ns descriu la vocació profètica de Joan (i dels cristians en general).

L'àngel poderós que baixa del cel (v. 1; cf. també 5,2; 18,21) té els mateixos atributs que Crist en Ap 1,16; 1,7; 14,14; 1,15; 22,4s.²³ El fet que tingui un peu sobre el mar i l'altre sobre la terra significa que ho domina tot. El seu missatge, que és una BONA NOTÍCIA (cf. 10,7 amb 14,6) anunciada pels profetes, ha de predicar-se abans que soni la darrera trompeta de la consumació del misteri (cf. 10,8-11). De quin missatge es tracta?

Porta a la mà un *llibret obert* (v. 2).²⁴ A diferència del llibre d'Ap 5, aquí està obert, car el seu contingut es pot conèixer perfectament: es tracta de l'Evangeli²⁵ (per això es troba a la mà dreta: és una Bona Notícia). La *veu*

21. Segons CHARLIER, *Comprendre*, I, 213, en Ap 10,1-11 «el binomio cielo / mar / tierra está presente, por este orden, en la primera y en la última secuencia, mientras que aparece dos veces, en un orden diferente, en medio de la segunda (vv. 5 y 6). Esto supone expresar las repercusiones cósmicas del mensaje contenido en el opúsculo».

22. En la teologia del judaisme això implica que estem ja en els temps finals (cf. 2Mac 2,4-8; 2Bar 6,5-10; 80,2).

23. Segons CHARLIER, *Comprendre*, I, 214, «es una personalización simbólica del mismo Cristo». En canvi, PRIGENT, *Apocalypse*, 151, s'oposa a aquesta interpretació.

24. És millor traduir βιβλαρίδιον (cf. vv. 9, 10) per «llibret» i no per «full obert» com fa la BCI (cf. GIESEN, *Offenbarung*, 231s). És un diminutiu de βιβλίον que, per altra banda, és també un diminutiu de βιβλίον. El mateix val, aleshores, per a la traducció de βιβλίον en el v. 8 (Joan canvia la paraula per a evitar que βιβλαρίδιον surti 4 vegades i, aleshores, pugui semblar una cosa terrena).

25. Així en A. FEUILLET, «Le chapitre X de l'Apocalypse: son apport dans la solution du problème eschatologique», en ID., *Études johanniques*, Paris 1962; CHARLIER, *Comprendre*, I, 214. Es poden veure altres interpretacions del llibret en PRIGENT, *Apocalypse*, 151s. Segons Prigent, «si el llibre segellat anuncia la vinguda de Crist, el petit llibre precisa la part que els homes han d'assumir en aquesta perspectiva: hom no espera pas passivament, el ministeri dels profetes contribueix a l'acabament final» (*Apocalypse*, 151s); i a la p. 155 afegeix que conté l'anunci del judici de Déu confiat a la predicació profètica; cf. també J. ROLOFF, *Die Offenbarung des Johan-*

forta, com un lleó que rugeix (v. 3), simbolitza la veu divina (cf. Jer 25,30; Am 1,2; 3,8; Joel 3,16); i els *set trons* (v. 3), la plenitud.²⁶

Els vv. 5-7, que recullen la visió de l'àngel de Dn 12,4-9 (cf. també Gn 14,22; Dt 32,40; Ex 20,11), subratllen que el final és cert i imminent (el jurament compromet Déu mateix), car el Déu creador realitza el seu projecte per més que s'hi oposin els enemics de Déu i de l'Església. S'acosta el temps del JUDICI anunciat pels profetes. Segons Charlier el *misteri* de Déu que ell va anunciar com a Bona Notícia als seus servents els profetes (v. 7) és «allò que constitueix el cor mateix de l'Evangelí, és a dir, l'Encarnació del Fill de Déu, garantida per la resurrecció del Crucificat de Jerusalem».²⁷

El profeta rep l'ordre de devorar el llibret (vv. 8-9ab; cf. Ez 3,3; així com 2,8-3,2).²⁸ A la boca és dolç com la mel (v. 9d), car el seu contingut és l'Evangelí i, per tant, omple el profeta de joia. Però a les entranyes es torna amarg (v. 9c), car predicar l'Evangelí implica persecució i sofriments. Per a poder-lo predicar, el profeta ha d'assimilar plenament l'Evangelí, de manera que es converteixi en «carn pròpia». Després «ha de profetitzar sobre molts pobles, nacions, llengües i reis» (v. 11). Aquí, doncs, s'està descrivint la vocació profètica de Joan (i, en el fons, de tot cristià), que no va dirigida només al poble jueu, sinó que és una vocació d'abast *universal*. En tot cas, si algun carisma destaca en l'eclesiologia de l'Apocalipsi, no és el del sacerdot, sinó el del *profeta*.

b) *La revelació d'Ap 11: vida, mort i resurrecció dels dos testimonis*

S'ha dit que aquest capítol és un dels més enigmàtics de l'Apocalipsi.²⁹ En principi està estructurat en dos fragments: a) vv. 1-2: amidament del Temple;

nes, Zurich 1984, p. 107; també segons GIESEN, *Offenbarung*, 232, el contingut del llibre seria una revelació profètica (com succeeix en el *Pastor d'Herma*s).

26. No queda clar per què aquí Joan rep l'ordre, en el v. 4, de no escriure el contingut dels trons (a diferència de l'ordre que ha rebut en 1,11.19). No deu ser d'interès per a la interpretació de la història que ens dona el llibre. I, en tot cas, serveix per a recordar l'aura de misteri que envolta el conjunt i per a centrar l'atenció en el contingut del llibret obert (així GIESEN, *Offenbarung*, 233).

27. *Comprender*, I, 216. I afegeix: «Con la Encarnación o, en cualquier momento en que ésta sea predicada, desaparece el tiempo de los interrogantes y de los plazos y le sucede la hora de las opciones. Cada vez que resuena, en alguna parte del mundo, la proclamación del mensaje contenido en el librito abierto, se prepara para sonar la séptima trompeta, poniendo en ese momento al hombre en presencia del misterio del Dios-Emmanuel. La entrada del evangelio en el mundo, mediante la predicación apostólica, es un acto decisivo, porque es el acto de irrupción de Dios en persona en cada una de sus criaturas.»

28. A Ezequiel el llibre només era dolç com la mel, però en la continuació del relat (cf. Ez 3,14) resulta també amargant. Quelcom semblant en Jer 15,16-18.

29. PRIGENT, *Apocalypse*, 157; ROLOFF, *Offenbarung*, 106; MÜLLER, *Offenbarung*, 205; cf. també W. BOUSSET, *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen⁶1966, p. 325.

b) vv. 3-13: els dos testimonis (vv. 3-6: persona i acció dels dos testimonis; vv. 7-10: victòria de la Bèstia sobre els dos testimonis; vv. 11-13: exaltació dels dos testimonis i conseqüències que comporta). El v. 14 tanca el fragment i prepara el so de la setena trompeta.

El *mesurament del Temple* (vv. 1-2) recolza en el text d'Ez 40-43 (cf. Za 2,5-9). L'acció de mesurar (cf. també Jer 31,39) significa «reconstruir, restaurar, protegir». En Ezequiel un home mesura el Temple idealitzat de Jerusalem en ordre a la seva restauració. Tot el que és mesurat, doncs, queda sota la protecció de Déu.

En Joan sols és amidat el Temple i l'altar de Déu (v. 2). El Temple no simbolitza aquí el temple de Jerusalem que serà reconstruït a la fi dels temps (de fet, a la nova Jerusalem ja no hi haurà temple, segons Ap 21,22), sinó el «temple espiritual», l'Església (cf. 1Co 3,16; 2Co 6,16; Ef 2,21; 1Pe 2,5) que serà protegida per Déu³⁰ com la resta d'Israel (cf. Is 10,21; Rm 9,27; 11,1ss). Però el seu atri exterior (v. 2) «serà abandonat als pagans, que trepitjaran³¹ la ciutat santa quaranta-dos mesos», és a dir només durant un temps limitat (és l'equivalent de tres anys i mig, la meitat de set). És l'Església en el seu estat actual, celestial, transcendent, divina i, a la vegada, del món dels homes. Gloriosa i humiliada a la vegada, car aquest és l'estatut de l'Església i dels cristians en el temps de la profecia.³²

L'*acció profètica dels dos testimonis* (vv. 3-13) recorda a l'Església quina és la seva vocació i quin serà el seu destí. Els testimonis són dos, per a donar validesa al seu testimoni (cf. Nm 35,30; Dt 17,5; 19,15; cf. Jn 8,17). I són profetes (això es diu *tres* vegades: vv. 3, 6, 10), car aquí es recull la crida que l'àngel ha fet a Joan en Ap 10,11. Dels dos testimonis es diu que durant un temps podran donar el seu testimoni profètic (vv. 3-6). Però «la bèstia que pujarà dels abismes» (l'Imperi romà: cf. Ap 13 i 17) els perseguirà i matarà, com va fer amb Jesús (vv. 7-10).³³ *Els habitants de la terra*, és a dir els qui

30. Així PRIGENT, *Apocalypse*, 161. Per a alguns, el temple designaria els jueus que es converteixen al cristianisme i, per tant, se salven perquè entren en el Temple vertader, el de Crist, mentre que els qui estan fora estarien destinats a la destrucció (cf. la discussió sobre el tema en ALEGRE, «El Apocalipsis», 270).

31. Hi ha aquí una al·lusió a Dn 8,10-13 (cf. 7,25; 12,7; 1Mac 1; 2Mac 4,7-17) que parla de la destrucció del temple. També s'al·ludeix a la destrucció del temple d'Israel l'any 70 dC, car aquesta darrera al·lusió serveix per a recordar que una part del poble s'ha salvat (vv. 1-2) i, a partir d'aquesta resta (l'Església naixent), el testimoni cristià anirà ressonant fins a la fi del món (vv. 3-13).

32. Així PRIGENT, *Apocalypse*, 163; cf. 160s.

33. La gran ciutat «on el seu Senyor fou crucificat» (v. 8) sembla, d'entrada, Jerusalem. Però es refereix més aviat a Roma. Car si en altres llocs (cf. 16,19; 17,18; 18,10.16.18.19) es refereix a Babilònia, és a dir a Roma, i aquí rep el nom simbòlic de Sodoma (cf. Is 1,10; Ez 16,46.49), símbol del llibertinatge, i si Jesús va ser executat *també* en ella, això vol dir que al·ludeix a d'altres i que Jerusalem és vista només com una part de «la gran ciutat», és a dir de Roma.

rebutgen Déu (cf. Ap 13,8; també 6,10; 8,13), se n'alegraran (com es van alegrar de l'assassinat de Mons. Romero els qui formaven part dels esquadrans de la mort). Però la seva alegria no durarà gaire (tres dies i mig; la meitat de set!).

I això serà així perquè, a semblança de Jesús, també ells ressuscitaran (vv. 11-12; cf. Ez 37,5.10), car Déu els donarà la raó, i la mort no serà la darre-ra paraula sobre el profetes (màrtirs). El rapte al cel (cf. 2Re 2,11; Fets 1,1-11) es pot considerar, doncs, com el reconeixement del seu testimoniatge/martiri.³⁴

Qui són aquests dos testimonis? Són *dos personatges simbòlics*. En principi són descrits amb els trets d'Elies³⁵ i Moisès.³⁶ I amb les dues oliveres³⁷ i els dos lampadaris³⁸ (són sinònims) al·ludeixen també a Josuè i Zorobabel, els dos restauradors del temple de Jerusalem després de l'exili (cf. Za 4,2-3.11-14).³⁹ Però són la imatge general i típica de la nova profecia.⁴⁰ Són els cristians que han

34. Així P. RICHARD, *Apocalipsis. Reconstrucción de la esperanza*, San José 1994, p. 116.

35. Cf. 2Re 1,10-11; Sir 48,3; Lc 4,25; Jm 5,17. 2Re 1,10ss. Però, com nota CHARLIER, *Comprendre*, I, 227, aquí es pensa sobre tot en l'acció de la paraula profètica: «Ésta puede ser comparada con una espada de doble filo, en virtud de las opciones dirimentes que impone (1,16; 2,16; 19,15.21); puede ser también maléfica (9,17.18.19). No hay, pues, aquí sitio alguno para ningún tipo de carnicería sangrienta. Sólo la palabra de Cristo está en causa, palabra ardiente e incluso mortífera para cualquiera que intentara amordazarla. Estamos en el contexto de las antiguas metáforas bíblicas sobre la palabra de fuego de YHWH: "He aquí que he puesto mis palabras como fuego en tu boca", decía ya Jr 5,14 (cf. 2Sa 22,9). El evangelio también las usa ("yo he venido a echar fuego sobre la tierra...", Lc 12,49), lo mismo que la literatura apocalíptica contemporánea (IV Esd 13,10; cf. Asc.Is. 4,18,etc.). Así pues, la palabra consumante de Jesús no cesa de ser proclamada y de provocar a opciones tan desgarradoras como decisivas (nótese que los verbos están conjugados en presente).»

36. Cf. l'al·lusió a les plagues en el v. 6 i Ex 7,17.19.

37. La sacerdotal i la reial (els dos unguits). També a Qumran (cf. IQS 9,11) s'esperen dos messies, un de sacerdotal i un altre de reial. Però aquí els dos testimonis són olivera i lampadari a la vegada, sacerdots i reis, com el poble de Déu (cf. Ap 1,6; 5,10). Segons A. SATAKE, *Die Gemeindeordnung in der Johannesapokalypse*, Neukirchen – Vluyn 1966, pp. 129ss, serien la personificació de la comunitat que és reial i sacerdotal (la profecia de Zacaries apuntaria a aquest aspecte).

38. El lampadari simbolitza la presència de Déu. En Za 4,2, però, es parla només d'un lampadari. Però, com observa M. RISSI, *Alpha und Omega. Eine Deutung der Johannesoffenbarung*, Basel 1966, p. 114, s'ha de duplicar perquè en els dos testimonis apareix la mateixa realitat. A Jerusalem s'hi troba una comunitat que procedeix d'Israel i dels pagans i per això la comunitat dóna testimoniatge per boca dels dos testimonis en la ciutat profanada.

39. P. POCOUTA, «La mission prophétique de l'Église dans l'Apocalypse», *NRT* 110 (1988), 42, i la bibliografia citada per ell (fa notar també que altres autors han pensat en parelles com Elies i Enoc, Ageu i Zacaries, Esdres i Nehemies; Pere i Pau, Jaume, el germà de Jesús, i Joan, l'Apòstol).

40. Així PRIGENT, *Apocalypse*, 163s. Segons ell, el profeta «dóna testimoniatge per la seva paraula i els seus actes de la mort i de la resurrecció pasqual. És, per tant, en el món i per a ell un signe de condemnaió i de salvació» (Ibid., 164). També F. CONTRERAS, «El Espíritu Santo y la misión de la Iglesia (Los dos testigos-profetas: Ap 11,1-13)», *EstTrin* 33 (1999) 79, assenyala, amb raó, que és arbitrari identificar els dos testimonis amb dos personatges concrets, car «se hurtan de toda aplicación restringida y asumen la categoría de símbolos de la Iglesia profética.

complet amb la seva missió de profetitzar en comunió amb Jesús («tenir l'esperit de profecia vol dir tenir l'Esperit de Jesús»: Ap 19,10) i han estat disposats a pagar amb la seva vida la fidelitat a Déu i a l'Anyell (s'acompleix en ells el que Jesús havia anunciat segons Mc 8,34 i Jn 5,18-21). Per això comparteixen el destí dolorós i gloriós del seu Mestre (cf. Jn 15,20). Són, per tant, la imatge de la missió profètica dels cristians.⁴¹

Propi d'aquesta missió de l'Església és ser llum enmig del món (cf. també Mt 5,13-16). És la tesi de Pocouta:⁴² «gràcies al simbolisme doble de la *menorah* i dels dos testimonis profetes, Joan presenta la missió de l'Església com testimoni de llum en el cor de la història». Aquest aspecte estaria simbolitzat pels lampadaris,⁴³ sobretot quan hom s'adona del seu rerefons jueu.⁴⁴ En Ap 1,20, Joan diu explícitament que els set lampadaris són les set Esglésies, és a dir l'Església universal que és protegida (cf. la ma dreta d'Ap 1,16), habitada per Crist que es troba enmig dels lampadaris amb tot el seu esclat (cf. 1,13ss). Amb ell, l'Església participa ja d'alguna manera de la glòria del món nou,⁴⁵ de la nova Jerusalem que apareix amb tot el seu esclat a la fi dels temps (cf. 21,1-22,5). En aquest sentit, «la missió de l'Església consisteix a mantenir la

A saber, es toda la Iglesia vista idealmente en estos dos testigos/profetas. [...] representan emblemáticamente a la Iglesia, que testimonia y profetiza en todos los tiempos, en todos los lugares del mundo». Segons POCOUTA, «La mission prophétique», 43: «els lampadaris, les oliveres, els testimonis són tres símbols d'una mateixa realitat, la de l'Església universal».

41. Cf. D. E. AUNE, *Revelation*, Dallas 1997, vol. II, p. 631. Així també M. A. FEUILLET, «La moisson et la vendage de l'Apocalypse», *NRT* (1972) 240. CHARLIER, *Comprendre*, I, 225, proposa una interpretació diferent: «los dos Testigos me parecen representar inmediatamente a Jesús de Nazaret en su destino histórico. [...] ¿cómo la única persona de Jesús de Nazaret puede ser significada a través de dos personajes gemelos? A decir verdad, este simbolismo es menos absurdo de lo que parece a primera vista. Si bien es exacto que hay dos Testigos, no hay en todo caso más que un único testimonio, una única "profecía" (la palabra está en singular en el v. 6) y, tras su condena a muerte, no hay más que un solo cadáver, abandonado sobre la plaza de la ciudad (en singular en los vv. 8 y 9a; en plural, sin embargo, en 9b)». En contra d'aquesta interpretació parla el fet, sobretot, que en els vv. 7-10 es diu d'ells que foren morts «allà mateix on el seu Senyor va ser crucificat» (v. 8).

42. «La mission prophétique», 38.

43. La paraula surt set vegades en Apocalipsi: quatre en la visió inaugural (Ap 1,12.13.20), dues en la carta a Efes (2,1.5) i una vegada en 11,4. Sobre el significat dels lampadaris, cf. POCOUTA, «La mission prophétique», 39-43.

44. Cf. POCOUTA, «La mission prophétique», 44-49 (cita Ex 25,31-40/37,17-24; Za 4,10b; 1Re 7,49s; 2Cr 4,7; Za 4,2; 1Mac 4,49ss; 2Mac 1,8; 10,3; Flavi Josep, *Ant.*, 3,199; *Bell.*, 7,5.5). La *menorah* té un sentit missioner: la seva llum ha de cremar tota la nit (cf. Lv 24,1-3), car és símbol de la llum que brilla sempre, és a dir de Jahvè, en primer lloc (cf. Sl 36,10; 104,2; Ez 43,2), i després del poble, «que ha d'ésser llum, com ho és Jahvè, de la mateixa manera que Israel és cridat a la santedat com Déu (Lv 11,44s; 17,1ss; 19,2ss)» (ibíd., 46). La *menorah* és símbol també de la Torah: «La missió del poble és d'inflamar els altres per contagi: cada membre del poble ha d'ésser com una torxa il·luminada per a poder il·luminar altres torxes (*Midrash Rabbah*, Ex 36,13; Nm 14,10)» (ibíd., 47).

45. Així PRIGENT, *Apocalypse*, 35.

flama de la divina presència»,⁴⁶ una flama que no li ve d'ella mateixa, sinó de Crist que es troba enmig d'ella. Com la Jerusalem celestial, model i fita a la qual s'encamina l'Església militant, la llum que l'il·lumina és Déu i l'Anyell (cf. 21,23s). Car si no aconsegueix aquesta missió, si es refreda el seu amor primer i no es converteix, Crist l'amenaça que li prendrà el seu lampadari (cf. 2,5).⁴⁷

Amb la comprovació que el segon «ai» ha passat (v. 14), conclou aquest interludi i es dirigeix la mirada envers el so de la setena trompeta en el v. 15.⁴⁸

El so de la setena trompeta (Ap 11,15) prepara l'anunci de la caiguda de Roma, que serà descrita en la setena copa (16,17-18,24).⁴⁹ Aquest anunci provoca un breu càntic litúrgic celebrant que Déu ha instaurat el seu Regne (11,16-18). En aquest context, Joan veu obrir-se «el temple de Déu que hi ha en el cel, i dins el temple va aparèixer (ὄφθη)⁵⁰ l'arca de l'aliança» (Ap 11,19). Segons la tradició jueva, l'Arca, que Moisés havia construït seguint el model celestial (cf. Ex 25,9), apareixeria al final dels temps (cf. 2Mac 2,8). Ens trobem, doncs, en el moment decisiu, escatològic, de la història. L'Església, per tant, es troba en aquest temps. I en aquest context, abans d'explicar en els capítols 12-13 per què l'Església pateix persecució per part de Satanàs i els seus aliats, Déu es revela un cop més com el Déu de l'Aliança.

46. E. COTHENET, «Le symbolisme du culte dans l'Apocalypse», en J. RIES (ed.), *Le Symbolisme des grandes religions*, Louvain-la-Neuve, 1985, p. 27 (citat per POCOUTA, «La mission prophétique», 50).

47. Però, com assenyala molt bé COTHENET, «Le symbolisme», 229: «si l'Església ha de brillar com la *menorah*, això ho ha de fer no per a atraure l'atenció sobre ella, sinó per a donar testimoni de la presència d'Aquell que és la Llum vertadera, vinguda a aquest món per a la salvació de tots els creients».

48. «Este versículo de transición nos brinda la ocasión, útil sin duda, de hacer balance y recordar brevemente la marcha de las ideas y la etapa en que estamos. Estamos en el corazón del septenario central del Apocalipsis. Está consagrado a los momentos principales del Evangelio y trata del misterio de Jesús de Nazaret, Cristo y Señor. Hacia él confluyen la historia, tanto eclesial (primer septenario) como general (segundo septenario), y también el final de la historia (cuarto septenario) y la eternidad bienaventurada (quinto septenario). Éste es el septenario del Emmanuel, del Hombre-Dios en quien la creación encuentra, a la vez, su sentido y culminación» (CHARLIER, *Comprender*, I, 231). De tota manera, en el quart septenari no es tracta del final de la història, sinó del final de l'Imperi romà.

49. «Lo que anuncia, en primer lugar, la séptima trompeta, es el misterio de la Encarnación, sus componentes y sus consecuencias. Se trata de un misterio tan grande y tan fundamental que lo va a cantar una liturgia en el cielo, único «lugar» donde se puede tener una buena inteligencia del mismo. Son, sin duda, seres celestes (las fuertes voces anónimas) quienes expresan su verdadero alcance. Mediante la Encarnación, Dios y su Cristo, en una perfecta simbiosis (el verbo que sigue está en singular) emprenden, efectivamente, su reinado hasta el fin de los tiempos. La Encarnación abre la posibilidad a una fe más ilustrada, que establece la realeza de Dios y de su Cristo sobre los oyentes (cf. Sal 2,2)» (CHARLIER, *Comprender*, I, 234).

50. La paraula surt en aquest context tres vegades: aquí, en 12,1 (la dona) i en 12,3 (el drac roig).

c) *La revelació dels capítols 12–13: la lluita entre el bé i el mal*

En el seu tercer interludi del tercer septenari (Ap 12–13), Joan ens dóna les coordenades mítiques de la lluita entre el bé i el mal que ara es realitza a la terra. Recordem que l'interludi es troba enmig del septenari de les trompetes. És el septenari en què Joan fa una crida a la mobilització cristiana a favor de l'Evangelí i contra els enemics de la fe (8,2-14,5).

Com pot participar l'Església en aquesta lluita «divina» contra el mal que aclapara el nostre món i fa patir l'Església? La resposta de Joan és senzilla: essent fidel a la seva vocació profètica. Aquest aspecte ja l'ha desenvolupat l'Apocalipsi en el segon interludi del tercer septenari (Ap 10-11).⁵¹

Ara toca presentar en aquest interludi els protagonistes de la lluita entre el bé i el mal. Joan ho presenta com la interacció de dos nivells: el celestial i el terrenal. El *nivell celestial* o mític el trobem en Ap 12,7-9 i és com el rerefons de la lluita que es desenrotlla aquí a la terra: Miquel i els seus àngels, en nom de Déu, lluiten contra el drac i els seus àngels i l'expulsen del cel, llançant-lo a la terra. Aquest fet, que anticipa la victòria final i definitiva de Déu (cf. 20,7-10), troba el seu ressò en un himne (12,10-12) que canta, per una banda, el regnat de Déu i el govern del seu Messies, que queda palesat amb l'expulsió del drac del cel (vv. 10-11). En aquest himne se subratlla que els cristians, que són anomenats «germans» (v. 10) per la comunitat que el canta, han vençut «per la sang de l'Anyell i pel testimoniatge del seu [dels cristians!] martiri, ja que no van estimar tant la vida que els fes por la mort» (v. 11). Però, per altra banda, s'anuncia també que ara el dimoni, expulsat del cel a la terra,⁵² intenta aprofitar el poc temps que li queda per a perseguir els cristians (v. 12).

El *nivell terrenal*, desenrotllat en Ap 12,1-7.13-18 + 13,1-18, presenta els protagonistes de la lluita aquí a la terra. Per una banda, la dona (vestida de sol, amb la lluna sota els peus i una corona de dotze estrelles) i el seu fill (12,1-2). Per l'altra, «un gran drac roig que tenia set caps i deu banyes» (12,3) i els seus aliats, la Bèstia del mar (13,1-10) i la Bèstia de la terra (13,11-17), que es troben encarnades en l'emperador Domicià, el *Nero redivivus* de la llegenda (13,18).⁵³

51. Tant Ap 11 com Ap 12 es refereixen al mateix període de temps i el caracteritzen de la mateixa manera: és el temps postpasqual (el del «tres i mig») en el qual l'Església és perseguida, però preservada, fonamentalment, per Déu.

52. El mite de l'expulsió dels àngels dolents del cel, el trobem en 1Hen 6-19; 2Hen 29,4-5; 31,3-4; Jub 5.

53. Cf. ALEGRE, «El Apocalipsi», 280s; altres opinions sobre quin és el personatge al qual al·ludeix el 666 d'Ap 13,18 es poden trobar en CHARLIER, *Comprendre*, I, 262-264 (però, a parer meu, són poc convincents). Sobre la llegenda de Neró, cf. TÀCIT, *Hist.*, 2,1.8, i SUETONI, *Nero*, 51 (o bé 57,2s?); DIÓ CRISÒSTOM, *Pulchr. (Or. 21)*, 10; OrSib, V, 23s.

La *dona* simbolitza el poble de Déu (cf. Is 66,7-9), que abasta el de l'Antic i el del Nou Testament,⁵⁴ del qual ha nascut el Messies,⁵⁵ no sols corporalment, sinó sobretot en el drama del Calvari (a aquest aspecte apunta el fet que en el v. 5c, on s'afirma que «el fill de la dona va ser endut cap a Déu i cap al seu tron»)⁵⁶. Les *dotze estrelles* simbolitzen les dotze tribus d'Israel. Els *dolors de part* es refereixen a l'inici dels temps finals (cf. 1Te 5,3; Mc 13,8par) caracteritzats per la persecució.

El *drac roig*, que en Ap 12,9 és identificat amb l'antiga serp de Gn 3, és el diable o Satanàs. La seva descripció en el v. 3 recorda la quarta bèstia de Dn 7,7.20.24. D'ell es diu tres vegades que cau a la terra (cf. 12,9.10.13) per a subratllar que l'Església viu ara un temps de lluita rabiosa. Però ja l'Antic Testament feia palès que el drac era vençut per Yahvè (cf. Sl 74,13s; Job 7,18; 26,12s; 40,15ss; Sl 89,10; cf. també el drac de 7 caps en *Pistis Sophia*, 66; *OdSal*, 22,5). Gn 3,15 anunciava que la descendència d'Eva venceria la serp. Per altra banda, amb la imatge de la cua que arrossega «la tercera part de les estrelles del cel i les llança a la terra» (v. 4) es recorda que ens trobem ja en la lluita escatològica (simbolitzada per la caiguda de les estrelles: cf. Dn 8,10-12; Mc 13,25 par) i que l'acció del diable és una acció «anticreadora», com és propi del mal.

Els vv. 13-18 rellegeixen, en clau simbòlica, la persecució de l'Església a la llum de la persecució d'Israel per part del faraó i la seva meravellosa salvació per part de Déu. Les *dues ales de la gran àguila* simbolitzen la rapidesa de l'ajut poderós de Déu (cf. Ex 19,4; també Dt 32,11; Is 40,30s). Com a l'Èxode, el *desert* és símbol de la proximitat del Déu alliberador i esperança de plenitud (cf. Is 40,3; Jer 31,2; Ez 34,25; Os 2,21-25).⁵⁷ Allí l'Església és alimentada per

54. Aquesta sembla la interpretació més adient (cf. ALEGRE, «El Apocalipsis», 271-273, i els autors que cita). «Es ante todo el Israel antiguo, que ha traído al mundo, en medio de penas, al Mesías Jesús mediante los cuidados de María de Nazaret» (CHARLIER, *Comprender*, I, 249); cf. també GIESEN, *Offenbarung*, 274s; cf. pp. 271-273. Sobre Ap 12 podem llegir l'obra fonamental de P. PRIGENT, *Apokalypse 12. Histoire de l'exégèse*, Tübingen 1959 (és interessant veure també el que diu H. GOLLINGER, *Das «grosse Zeichen» von Apokalypse 12*, Würzburg 1971). Un intent per mostrar una relació més estreta entre la interpretació de la dona com a referida al poble de Déu de l'antiga i nova Aliança i la figura de Maria, símbol de l'Església, la trobem en P. GRELOT, «Marie Mère de Jésus dans l'Écriture», *NRT* 121 (1999) 59-71. Segons F. CONTRERAS, «La mujer en Apocalipsis 12», *Eph Mar* 43 (1993) 389 (cf. 367-391), si bé es veritat que la interpretació eclesial és la més òbvia, aquesta, però, no ha d'entrar en col·lisió amb la interpretació mariològica.

55. El «fill baró» és una clara referència al Messies (cf. Is 66,7 i Sl 2,9) que ha de governar totes les nacions amb una vara de ferro (cf. Ap 19,1-16).

56. Així PRIGENT, *Apocalypse*, 189s; cf. també EQUIPO «CAHIERS D'ÉVANGILE», *El Apocalipsis*, Estella 1977, p. 27. Segons ell, «todo queda claro [...] si se ve en este "nacimiento" la entronización de Jesús como mesías glorificado en su resurrección»; Satanàs «pensó haverlo "devorado" en la cruz, pero, al glorificar a su Hijo, Dios destruyó su aparente victoria». Sorpren que aquí no s'esmenti ni la vida ni la mort de Jesús abans de la seva exaltació. Però en els vv. 10.11 es parla de la sang de l'Anyell.

57. Per això, segons 1QS 8,12ss; 9,19s, els homes es reuneixen en el desert a l'espera de la fi imminent.

Déu durant un temps relativament breu (tres anys i mig!). Pel que fa al *drac*, adversari de Déu (v. 15), la tradició jueva el simbolitzava amb un monstre marí (cf. Is 27,1; Ez 29,3; 32,2s; Job 41,1; Sl 74,13). Les *aigües*, tot evocant aquí la persecució de l'exèrcit egipci en Ex 14,5ss, simbolitzen l'Imperi romà que és descrit com un vòmit de Satanàs.

d) *Els dos aliats del drac (Ap 13)*

El drac té dos aliats (formant una mena de «trinitat satànica») que són presentats en Ap 13. El primer és la *Bèstia del mar* (Ap 13,1-10). Ve del *mar*, la seu dels dimonis i de Leviatan (cf. Is 27,1; Sl 74,13s; Job 40,25; 1Hen 60,7-9; 4Esd 6,49-52; 2Bar 29,4), per a mostrar-ne la maldat. És el representant a la terra de Satanàs de qui ha rebut el poder (v. 2). El *set caps* són identificats en Ap 17,9 amb els set turons de Roma i amb set emperadors. Les *deu banyes* simbolitzen el poder dels reis aliats amb Roma (cf. 17,12; també 18,9-10). I els *títols blasfems* són una al·lusió als títols que rebien els emperadors romans en el seu culte: *Augustus* (excels), *Divus* (diví), *Dominus ac Deus* (Senyor i Déu), *fill de Déu*. De fet, l'Imperi romà és vist tan poderós que el cos de la Bèstia (v. 2) s'assembla a les quatre bèsties que venen del mar en Dn 7,2-8, car concentra en sí mateix el poder dels imperis anteriors que van fer patir el poble de Déu.⁵⁸ La Bèstia pot triomfar, vèncer el poble sant. Però només durant un temps limitat (quaranta-dos mesos: tres anys i mig!). Com que és tan poderós, el poble de Déu és fàcil que no pugui escapar de la captivitat o de l'espasa; per això ha d'optar per la perseverança i la fe (cf. Ap 13,10).

El segon aliat és la *Bèstia de la terra* (Ap 13,11-17). Té *dues banyes* com l'Anyell, però parla com el Drac... (13,11). Representa tota la maquinària propagandística a favor de l'emperador i del seu culte,⁵⁹ fins al punt de fer mira-

58. Per tal de palesar que Roma és l'Anticrist i vol enganyar tothom (només els qui estan inscrits en el llibre de l'Anyell no es deixen enganyar per ell), Joan presenta un cert paral·lelisme entre l'Anyell d'Ap 5 i la Bèstia de la terra: a) L'Anyell rep el poder de Déu (5,12), la Bèstia, del Drac (13,2); b) L'Anyell ha comprat amb la seva sang homes de tota tribu, llengua, poble i nació per salvar-los (5,9), mentre que la Bèstia té poder sobre tota tribu, llengua, poble i nació per a la seva perdició (13,7); c) totes les creatures al cel i a la terra honoren l'Anyell (5,13), mentre que els homes adoren la Bèstia (13,4); d) l'Anyell ha estat degollat i ha ressuscitat (5,6); un dels caps de la Bèstia té una ferida mortal que ha estat guarida (13,3,12).

59. Com nota PRIGENT, *Apocalypse*, 209, el text insisteix en l'aspecte religiós de la seva activitat, però també en les conseqüències econòmiques que comporta. «Está enteramente consagrada a la primera [bestia], el imperio, el Estado, la máquina política, y ejerce toda su actividad en provecho de aquél. Su parentesco con el Dragón se verifica en su lenguaje (v. 11); la continuación del libro la convierte en el tipo del falso profeta, que se caracteriza por sus palabras embusteras y, a largo plazo, ineficaces (Dt 18,22). En cierto modo, la bestia de la tierra es la boca de la bestia del mar. En consecuencia, es normal pensar en la propaganda del Imperio, en el enunciado ideológico defensor de las tesis del poder, en la publicidad que enrolla a los hombres bajo bande-

cles (cf. 13,12s). El més terrible d'aquesta Bèstia és que els qui no accepten els falsos valors de l'Imperi (i, per tant, no porten a la mà dreta o al front l'encuny de la Bèstia o la xifra del seu nom) no puguin comprar ni vendre i quedin, per tant, marginats (cf. 13,16-17). Fins i tot condemna a mort els qui no adorin l'estàtua de la Bèstia (13,15b).

Aparentment, doncs, el mal triomfa. Però ho fa només per un temps limitat (tres anys i mig: Ap 12,6).⁶⁰ El quart septenari (el de les copes) ens mostrarà com Déu demana comptes a la Bèstia pel mal que ha fet als màrtirs cristians. I la condemna a la destrucció (cf. 18,4-8 en el context de 16,17-18,24). Per això la litúrgia final d'aquest septenari conclou dient: «Al·leluia! El Senyor, el Déu de l'univers, ha instaurat el seu Regne. Alegrem-nos-en i celebrem-ho, cantem la seva glòria. Ha arribat l'hora de les noces de l'Anyell, i la seva esposa ja està engalanada. Li ha estat concedit de vestir-se de lli blanc i resplendent, que són les bones obres del poble sant» (19,6b-8). L'Esposa engalanada és l'Església. En tornarà a parlar en la setena visió del cinquè septenari (cf. 21,2.9-10). Aquí, però, se subratlla que ella s'ha preparat amb les bones obres per a la seva unió plena amb l'Espòs, Crist.⁶¹

4. *L'Església triomfant, la nova Jerusalem baixada del cel (Ap 21,1-22,5)*

Abans de presentar l'Església triomfant, fita de l'Església militant,⁶² Joan recorda, de manera esquemàtica, com Déu intervé en la història a través de

ras impuestas. [...] esta propaganda, además, intenta imponerse bajo rasgos religiosos, que conducen a cultos falaces» (CHARLIER, *Comprender*, I, 259); cf. també CONTRERAS, *Espíritu*, 89: «es la fuerza de la ideología, la propaganda, la "intelligentzia", puesta al servicio del estado totalitario a fin de obtener de los hombres un sometimiento y adoración idolátrica»; W. WINK, «La bestia apocalíptica: la cultura de la violencia», *Concilium* 273 (1997) 915-923. Si avui identifiquéssim la Bèstia del mar amb l'imperi nord-americà, la bèstia de la terra seria la CNN i les sectes que intenten contrarestar la crítica evangèlica (pensem en el document de Santa Fe de l'època Reagan). La teologia de l'alliberament ho ha posat ben bé de manifest.

60. Com assenyala PRIGENT, *Apocalypse*, 176, és el temps després de la Pasqua.

61. «La esposa del Cordero, que es la comunidad cristiana, se ha preparado. Se trata de una acción activa, refleja: "ella a sí misma se ha preparado" (ἡτοιμάσεν ἑαυτήν), También se añade que le ha sido dado por Dios (ἐδόθη αὐτῇ —en pasiva divina—) vestirse de lino. Aquí se insinúa una doble modalidad. En primer lugar, la actividad se refiere a una preparación, a un embellecimiento, hecho por la misma Iglesia. Luego se insiste en que el definitivo vestido de bodas le es concedido gratuitamente por Dios. Esas vestiduras resplandecientes y puras son regalo de Dios. Y para que el simbolismo deslumbrante no extravié al lector del Ap, se indica claramente que tales vestiduras son las acciones justas, "las obras buenas" (τὰ δικαιώματα) de los santos que forman la Iglesia. Con una vida de conversión (primer momento), del todo purificada por Dios (segundo requerimiento), la Iglesia está ya pronta para la celebración de las bodas» (F. CONTRERAS, *La nueva Jerusalén. Esperanza de la Iglesia*, Salamanca 1998, p. 263).

62. CONTRERAS, *Jerusalén*, 11s, fa, amb raó, la següent observació: «Puede legítimamente afirmarse que la historia de la salvación ha peregrinado desde siempre, toda ella sin desmayos, a

Crist (Ap 19,11-16) i quin serà el resultat final de la intervenció del Déu creador. Ho fa en les sis primeres visions del cinquè septenari. Aquest septenari està també al servei del discerniment cristià i vol donar suport, un cop més, a la crida a la mobilització cristiana contra les forces del mal que ara fan patir les Esglésies cristianes. I ho fa palesant les coordenades teològiques que configuren la història humana.

En les sis primeres visions (Ap 19,11-20,15), Joan revela com Déu realitza progressivament el seu judici contra els seus enemics i restableix definitivament el seu Regne. Aquest Regne, però, queda anticipat ja ara pel Regne dels màrtirs amb Crist durant *mil anys* (cf. 20,4-6).⁶³ Com s'ha d'entendre aquest regnat de *mil anys* que presenta Joan?

Mil anys és una xifra simbòlica. Significa un temps llarg. Segons la tradició jueva, l'estança al paradís va durar mil anys (segons el Sl 90,4, per a Déu un dia és com mil anys, i Adam, segons Gn 2,17, havia de morir el dia en què mengés del fruit de l'arbre prohibit). És el temps, per tant, que s'espera que duraran els temps messiànics.⁶⁴ Aquí sembla que Joan, influenciat per Ez 37,

la búsqueda de la ciudad de Dios. La esperanza de la nueva Jerusalén ha infundido aliento a la andadura del pueblo de Dios por el desierto de este mundo. Y cuando la caravana de la humanidad parecía sucumbir extenuada en medio de las arenas, alzaba sus ojos para vislumbrar en lontananza —casi como un sueño, nunca como un espejismo— las deseadas murallas de la ciudad. Anhelaba encontrar dentro de ella el oasis del paraíso, el río de la vida, la presencia de Dios, que pudiese colmar su sed de infinito.»

63. El tema del mil·lenni en l'Apocalipsi és molt controvertit: cf. ALEGRE, «El Apocalipsis», 268-269; sobre les opinions dels autors fins a 1975, cf. O. BÖCHER, *Die Johannesapokalypse*, Darmstadt 1980, pp. 96-106 (Böcher creu —a parer meu, equivocadament— que Joan compta amb un regnat aquí a la terra de Crist i dels màrtirs); CHARLIER, *Comprendre*, II, 149-152.154s (dóna una explicació una mica diferent). Com nota GIESEN, *Studien*, 87, amb raó, no fa referència a un període de temps, sinó que comporta una qualificació teològica: la rehabilitació dels cristians fidels (cf. Dn 7,22) que seuen en els trons (20,4b); els trons aquí són símbol del poder i del domini, no del judici. Segons GIESEN, *Offenbarung*, 441, «el regnat de mil anys no es realitza segons Ap dins la història (Wikenhauser, 149; contra Lolise, 107), car Jerusalem com la ciutat estimada (20,7-10) apunta anticipadament envers la nova Jerusalem (contra Müller, 339). Per això és de suposar que per a Joan, en analogia amb la concepció rabínica antiga, el temps del Messies i el de l'eó futur coincideixen (VOLZ, *Eschatologie*, 72-74). Car el domini del Messies amb els seus no s'acaba pas de cap manera amb el transcurs dels mil anys (cf. també 22,5)». PRIGENT, *Apocalypse*, 311, comenta, notant que en l'AT jutjar és sovint sinònim de regnar: «On peut sans doute être plus précis en rappelant qu'à plusieurs nous avons noté que notre auteur établissait un lien direct entre la fidélité des chrétiens, leur victoire, et le jugement du monde. Vainqueurs de la victoire du Christ, ils sont en ce monde les signes actuels du jugement dernier: ils sont la preuve vivante de la justice de ce jugement, ils en manifestent le caractère fondamental qui est salutaire. Voilà pourquoi ici les notions de règne et de jugement son tellement imbriquées.»

64. Cf. JUSTÍ, *Dial.*, 81, i IRENEU, *Haer.*, 5,23,2. Darrere aquesta concepció hi trobem l'esquema jueu de la setmana del món que dura set mil anys: l'eó actual abasta sis mil anys; el seguirà el setè dia, que comportarà un descans sabàtic de mil anys (cf. 2Hen 33,1s; cf. BIETENHARD, *Reich*, 45s). De fet, hi ha textos jueus que semblen pressuposar que hi haurà un regne messiànic privilegiat, però limitat en el temps, aquí a la terra abans de la restauració o recreació definitiva del món (eó) nou (cf. 4Esd 7,26-33; 2Ba 29s). Segons 4Esd, aquest temps messiànic

Daniel, el Trito-Isaïes i alguns textos apocalíptics jueus no canònics, vol dir, simbòlicament, que amb la resurrecció de Jesús es restauen les condicions de vida paradisiàca que van quedar interrompudes per la caiguda d'Adam. Car després de Pasqua s'ha manifestat el Regne de Déu i del seu Crist. Els cristians fidels que han ressuscitat amb Crist⁶⁵ són associats a la funció reial de Crist i són el poble sacerdotal de Déu (Ap 20,6; cf. 5,9-10; 1,5-6), els signes que anuncien el judici de Déu. A ells ja no els pot afectar la *segona mort*, o mort definitiva, car ja tenen la vida vertadera, la que no pot ser aniquilada (cf. Jn 5,25; 12,25s).⁶⁶ En aquest temps de l'Església militant, Satanàs està lligat (cf. Ap 20,1-3) en el sentit que ha estat vençut per Crist (cf. Mt 12,29; Mc 3,27; Lc 11,20; cf. també Jn 16,33: «jo he vençut el món»). Per això, l'Església militant, tot i estar amenaçada, no pot ser vençuda definitivament. I és l'instrument de Déu en la realització del seu regnat.

Però no és encara el triomf definitiu i ple de Déu. Aquest només arribarà després del judici final (cf. Ap 20,11-15), quan la història s'hagi acabat. Aleshores es farà públic el discerniment definitiu de Déu que jutjarà a cadascú segons les seves obres (cf. 20,12-13). «I tots els qui no eren escrits en el llibre de la vida també foren llançats a l'estany de foc» (20,15), com el diable i el Fals Profeta (cf. 20,10).

La utopia cristiana (el cel nou i la terra nova)

Segons Joan, al final de la història es farà realitat el món nou i la terra nova que esperem.⁶⁷ Són l'acompliment de les esperances utòpiques d'Isaïes (cf. Is

durarà 400 anys i acabarà amb la mort de tots els homes i del Messies (7,29); el món, aleshores, tornarà durant 7 dies al silenci primordial (7,30) que precedirà la resurrecció dels morts, el judici i el càstig o premi definitiu (7,34-38). Als sants se'ls revelarà aleshores una nova Jerusalem (10,27.44-50). Segons TestIsaac 10,10, els sants participaran en una festa de mil anys (cf. 8,11.20). Però no és aquesta la concepció de l'Ap.

65. Així GIESEN, *Offenbarung*, 439, que nota que es tracta d'una resurrecció *corporal*, però no d'un retorn a la vida terrena, sinó el començament de la plenitud salvífica. Sobre el regne de mil anys, cf. *ibíd.*, 439-444.

66. Per això GIESEN, *Offenbarung*, 442, conclou: «Segons Ap 20,4-6 el domini de Crist amb els seus no conclou, com en l'apocalíptica jueva antiga, l'eó actual, sinó que marca, com en els textos rabínic, el començament qualitatiu d'una vida nova per als cristians, que s'han mantingut fidels al seu Senyor davant les seduccions per part del culte als déus i a l'emperador. En canvi, en l'eó nou s'ha, doncs, realitzat ja. En tot això, el que interessa al visionari no són els càlculs sobre el temps final, sinó la promesa de salvació per als cristians. [...] El "regne de mil anys", per tant, no és, en la concepció de Joan, un regne temporal (*Zwischenreich*), sinó que significa la comunió permanent dels cristians amb Crist i, a través d'ell, amb Déu.»

67. El mal que s'ha apoderat del món fa que molts textos jueus considerin que és necessària una ruptura amb el món actual i, per tant, una nova acció creadora de Déu que iniciï el món nou: cf. OrSib III 83ss; V 476ss; 4Esd 7,29ss; 2Ba 32,4-6 (però altres textos semblen suposar més aviat una transformació: cf. 1Hen 45,4-5; Jub 1,29; 23,18; 4Esd 3,7-4,1).

65,11b-25; cf. 66,22; 25,6-8; cf. també Jub 1,29; 1Hen 45,4s; 72,1; 91,16; 4Esd 7,55; 2Bar 3,7-4,1; 32,4-6; 1QS 4,25; 1QH 11,13s; 2Pe 3,13), unes esperances messiàniques (cf. Is 11,1-11), que sobretot Isaïes concentrava en la ciutat de Jerusalem (cf. Is 60; 62; 54,11-17).⁶⁸ Els qui surtin vencedors del combat històric posseiran aquestes realitats messiàniques en herència i seran fills de Déu (Ap 21,7; cf. 12,11; 4Esd 7,127s).

El text forma una unitat literària estructurada clarament en tres parts: a) Ap 21,1-8; b) 21,9-27; c) 22,1-5.⁶⁹ Les imatges que omplen aquest fragment (21,1-22,5) volen palesar que es tracta d'un tipus de vida que no es pot descriure.⁷⁰ Però és molt valuosa. Les mesures de la ciutat són simbòliques i en palesen la perfecció (cf. 21,15ss)⁷¹ i grandesa il·limitada.⁷² La seva forma és la d'un cub (21,16) per a indicar la seva perfecció.⁷³

68. Des de l'exili, Jerusalem s'havia anat idealitzant (cf. Is 54,10-13; 60,1-62,12; també Bar 4,30-5,9; Tob 13,17s). En el judaisme trobem el motiu d'una Jerusalem preexistent que apareix en tota la seva plenitud (cf. 4Esd 7,26; 8,52; 10,27-54; 13,36; 2Bar 4,2-6).

69. Cf. CONTRERAS *Jerusalén*, 32-36. Com observa, amb raó, a propòsit d'Ap 21,9-27: «esta descripción de la nueva Jerusalén celeste no es más que la eclosión, la "última onda", del tema tratado en 21,1-8» (p. 99, i cita E. B. ALLO, *L'Apocalypse*, Paris 1933, p. 339). El tema de 22,1-5 és el paradís recreat.

70. «A través de un simbolismo mineral —precioso más allá de lo que la imaginería religiosa pudiera concebir o que orfebre humano pudiera engastar—, Ap desvela la belleza de la nueva Jerusalén, una ciudad enladrillada entera del más purísimo oro. La insistencia, asimismo, en las piedras preciosas, manifiesta el misterio de la Iglesia. La presencia trascendente de Dios llena por completo la ciudad. Las doce piedras preciosas se incrustan en los cimientos de la ciudad. Ésta se puebla de habitantes, que son sacerdotes; toda ella es una Iglesia sacerdotal. Se trata, también, de la gloria de la Iglesia apostólica, cimentada en los doce apóstoles del Cordero, pero cuyo fundamento último es Cristo» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 25).

71. «El vidente está esforzándose en expresar mediante símbolos bíblicos y apocalípticos la perfecta simetría y el esplendor de la nueva Jerusalén. Así, pues, se designa con estas medidas al "perfecto pueblo de Dios"» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 114).

72. CONTRERAS, *Jerusalén*, 114s, indica una sèrie de textos de la literatura rabínica que il·lustren la incommensurabilitat de les dimensions de la Jerusalem celesial. I en dóna la raó: «Se recalca que Jerusalén debe ser inmensa porque en ella va a habitar la gloria y el trono de Dios, y porque se va a convertir en la patria de todas las naciones. Como lugar de peregrinación universal, tiene que albergar a una multitud de pueblos; por eso se ensanchan sus fronteras hasta el confín del mar y de la tierra» (p. 115).

73. «El santo de los santos tenía forma cúbica. La nueva Jerusalén asume decididamente forma de santuario; queda convertida en lo más santo, "el santo de los santos"; es "Debír", templo consagrado a Dios: ciudad sacerdotal, en donde Dios personal y permanentemente habita» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 121). I a propòsit de les dotze pedres precioses que adornen els fonaments de la ciutat i que fan al·lusió a les dotze perles que adornaven el pectoral del summe sacerdot (Ap 21,19-21), afegeix: «Sólo el autor de Ap —entre tantos escritores que han comentado el texto bíblico respecto a las vestiduras del sumo sacerdocio— ha tenido la osadía de describir los cimientos de la ciudad de la nueva Jerusalén, recurriendo a las doce perlas que adornaban el pectoral del sumo sacerdote. Es preciso interpretar con coherencia apocalíptica este trueque simbólico entre las vestiduras sacerdotales y las doce piedras. Este es, en esencia, su mensaje teológico-ecclesial. Ap afirma que el sacerdocio que plenamente asumía el sumo sacerdote, quien quedaba investido de un carácter indeleble, que lo representaba en la tierra con santidad eterna, simboli-

La nova Jerusalem que baixa del cel (és un do de Déu!) simbolitza l'Església triomfant.⁷⁴ Està «abillada com una núvia que s'engalana per al seu espòs» (Ap 21,2b). Aquí Joan torna a fer ressonar el tema que ha situat en Ap 21,7b, on afirmava que havia «arribat l'hora de les noces de l'Anyell», bo i recollint un tema que es troba en Ez 16⁷⁵ i que el profeta empra per a parlar de l'amor (d'Espòs) que Déu té a Jerusalem.

En la Jerusalem que baixa del cel, Déu ha plantat el seu tabernacle entre els homes. I ho ha fet de manera que tots els homes —i no sols el poble elegit— seran el seu poble⁷⁶ i Déu serà «Déu-amb-ells» (Ap 21,3). Així s'acompleix Lv 26,11s; Ez 37,26-27; Za 8,8 (cf. 2Co 6,16ss; cf. també 1Hen 53,6; 90,28-30; 4Esd 7,26; 8,52; 10,27-29.50-54; 13,36; 2Bar 4).⁷⁷

En la Jerusalem celestial ja no hi ha plors i dolor (Ap 21,4). Més encara, ja no hi ha mar (Ap 21,1), símbol del mal, ni mort (21,4). És la plenitud de la Vida que somien els cristians. I és així perquè la presència de Déu (cf. 21,3; també 22,3-5) omple tota la ciutat amb la seva glòria. Això és el que es vol dir en Ap 21,10b-11: «em féu veure la ciutat santa de Jerusalem, que baixava del

zado en las doce perlas del pectoral del efod sagrado, ahora se extiende por toda la ciudad. Las doce piedras preciosas, que adornan los cimientos, que son la noble materia de la que están hechos, muestran que la nueva Jerusalén es una ciudad sacerdotal, sin necesidad de mediaciones ni sacrificios: toda ella consagrada al culto del Dios vivo, mediante una comunión, hecha de presencia mutua, directa e ininterrumpida» (ibíd., 144).

74. «La ciudad de Jerusalén se trasciende a sí misma para convertirse en un símbolo, que representa la renovación final de la historia, el estado definitivo de la escatología» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 53). Sobre la Jerusalem celestial en altres llibres del Nou Testament, sobretot Hb 12,22-24, cf. Id., *Jerusalén*, 56-61.

75. Cf. també Os 2; Is 54,6; Mc 2,19s; 2Co 11,2; Ef 5,23.33. El motiu de les noces com a festa que simbolitza els temps messiànics el trobem en Is 61,10; 62,5; Mt 22,1-13. L'Esposa contrasta clarament amb la gran Prostituta i el seu luxe enganyós (cf. 17,4; 18,7ss).

76. Amb raó observa Contreras (*Jerusalén*, 69s) que en Ap 21,3 trobem la forma plural «ells seran els seus pobles», que és la *lectio difficilior* dels manuscrits i, per tant, la més probable. «El vocablo «hombres» (ἄνθρωποι), aquí empleado con plena conciencia, designa en Ap no a una porción o resto, sino a toda la humanidad. Esta equivalencia puede verificarse leyendo los siguientes pasajes: 8,11; 9,6; 10,15.18.20; 13,13; 14,4; 16,8.9.21. [...] La alianza de Dios, que antaño se reservaba para un solo pueblo, se extiende ya a todos los pueblos, abrazándolos en el misterio universal de su elección divina. Ahora todas las naciones de la tierra participan en los privilegios del antiguo pueblo; quedan convertidas en el genuino pueblo/s de Dios» (Ibíd., 270; cf. R. BAUCKHAM, *The Theology of the Book of Revelation*, Cambridge 1993, p. 137). En l'escatologia, tots els pobles de la terra són cridats ara a ser el poble de Déu.

77. «Se rememora un largo proceso de mediación divina, que ya toca a su término. Primero, la presencia de Dios se albergaba en la tienda de la reunión (Ex 33,7-11); luego en el templo (1Re 8,10-11); y, llegada la plenitud de los tiempos, en Jesucristo (Jn 1,14). Por fin, en la Jerusalén celestial la presencia divina llenará colmadamente toda la ciudad habitada; y los hombres rescatados —ya sin el impedimento del velo, de los muros o atrios del templo; tampoco sin la conciencia de su pecado (Is 6,5)—, podrán ver a Dios cara a cara (Ap 22,4). Ap insiste en la presencia inmediata de Dios entre los hombres» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 68; cf. la bibliografía que indica en la n. 82).

cel, venint de Déu i envoltada de la seva glòria. Resplendia com les pedres més precioses, com un jaspi cristal·lí», un text que recorda el que s'ha dit de Déu en Ap 4,2b-3: «i vaig veure algú que resplendia amb un esclat semblant al del jaspi i la cornalina, i el tron era nibat per un cercle de llum que brillava com la maragda». ⁷⁸ És tan atractiva que ara es realitza el somni de l'Antic Testament: a ella pelegrinen els pobles de la terra (cf. Is 60,3; Za 14,7; Sl 71,20; 89,28; 138,4).

Però només els «vencedors», ⁷⁹ és a dir els qui han estat fidels a l'Anyell degollat en la seva vida a la terra, veuran realitzades les promeses que Jesús els ha fet en les set cartes d'Ap 2-3 i participaran de la Jerusalem celestial. Només a ells els promet Déu: «Jo seré el seu Déu i ells seran fills meus» (Ap 21,7, que és l'acompliment de la promesa feta per Déu a David en 2Sm 7,14; cf. també Lv 26,12; Ez 11,20; Za 8,8; Sl 2,7;89,27s; Jn 1,12; Hb 1,4s). De fet, en Ap 3,13 havia promès Jesús als vencedors: «jo els faré columnes en el temple del meu Déu, i ja no se'n mouran mai més. Gravaré en ells el nom del meu Déu i en nom de la ciutat del meu Déu, la nova Jerusalem que baixa del cel venint del meu Déu, i també el meu nom nou». I això és així perquè forma part de l'eclesiologia d'Apocalipsi que l'elecció no és pas una «assegurança de vida», sinó una vocació: el creient és cridat a fer una opció a favor de Jesús i dels seus valors. Una opció, però, que brolla sempre de la gràcia que els capacita, com a do gratuït, per a poder fer aquesta opció, ja que ells són els qui, prèviament, han estat estimats per Jesús i alliberats per la seva sang dels seus pecats (cf. 1,5). ⁸⁰ Car els «sants» són els qui «han rentat els seus vestits amb la sang de l'Anyell i els han quedat blancs» (7,14). Ells són, aleshores, els qui són procla-

78. Així CONTRERAS, *Jerusalén*, 105.

79. Contreras dedica tot un apartat a la reflexió teològica sobre la nova Jerusalem, la ciutat dels vencedors (*Jerusalén*, 256-261). Com ell bé assenyala, els cristians vencedors són els qui procuren assemblar-se en la seva vida a la vida de Crist (p. 257). Contreras subratlla el paral·lelisme entre les promeses que Crist fa als «vencedors» en les set cartes a les Esglésies i el que es diu de la nova Jerusalem i els seus habitants. I afegeix: «Estos paralelismos muestran que el motivo teológico del vencedor se halla presente en todo el Ap, pero especialmente concentrado en la primera parte —cartas a las Iglesias—, y en la parte final o consumación. Mediante esta conexión pretende el Señor mantener a la Iglesia en estado de tensión expectante. La firme esperanza de la victoria final actúa de resorte literario y de acicate que provoca en la vida de la iglesia una respuesta de fidelidad. El Ap íntegro queda bañado con esta esperanza; puede legítimamente hablarse de una comunidad en trance de victoria, a saber; la Iglesia del Ap es una Iglesia vencedora. Esta victoria descansa en la palabra del Señor y en su misterio pas-cual» (Ibíd., 260).

80. «La herencia es, según su verdadera noción, la posesión que es entregada gratuitamente, sin ningún trabajo ni mérito propios, por el hecho de la muerte del testador [...] al “vencedor” [...] La vida eterna no puede ser más que la recompensa de una fidelidad de toda la vida [...]; y, sin embargo, esta fidelidad puesta a prueba es una gracia: así la exigencia es gracia y el cumplimiento es gracia. La fidelidad del cristiano es el reflejo de la de Dios; sus obras son cumplidas en él por Cristo» (H. ECHTERNACH, *Der Kommende. Die Offenbarung St. Johannes für die Gegenwart ausgelegt*, Gütersloh 1950, p. 175, citat per CONTRERAS, *Jerusalén*, 88).

mats «feliços», perquè són «els qui renten els seus vestits per poder tenir accés a l'arbre de la vida i poder entrar a la ciutat per les seves portes» (22,14).⁸¹

En cas contrari, també ells seran exclosos de la Jerusalem celestial i patiran la segona mort o mort definitiva, escatològica⁸² (cf. Ap 21,8;⁸³ 21,27; 22,15; cf. també 20,11-15). De fet, els qui no són ni freds ni calents (són pobres, cecs i nus en bones obres, és a dir tebis en el seu compromís cristià), corren el perill de ser vomitats per Crist (cf. 3,15-17; també 2,4-5).

Aquesta Jerusalem celestial —que és «la núvia, l'esposa de l'Anyell» (Ap 21,9b-10)—⁸⁴ està en continuïtat —però una continuïtat recreadora, car ens trobem en els temps escatològics!— amb la primera Jerusalem, la de l'Antic i del Nou Testament. Això és el que Joan simbolitza amb la muralla amb dotze portes⁸⁵ que porten gravats els noms de les dotze tribus d'Israel (cf. 21,12) i que reposa «sobre un fonament de dotze pedres que duïen els noms dels dotze apòstols de l'Anyell» (21,13; cf. Ef 2,19-21).⁸⁶ De la seva glòria en participa-

81. Segons SÖDING, «Heilig», 66s, la santedat dels cristians es manifesta en unes actituds i accions fonamentals: «Els sants pregunen (5,8; 8,3f), perquè coneixen la seva dependència existencial de Déu i esperen que les seves pregàries per a assolir la salvació seran escoltades; tenen temor de Déu (11,18), perquè albiren la seva santedat; són perseverants, fidels en la fe (13,10) i pacients (14,12), perquè han trobat suport en Déu i confien en la seva victòria sobre tots els enemics; guarden els manaments de Déu (14,12), perquè en el reconeixement del dret de Déu hi reconeixen el camí de la vida; s'alegren de la justícia (18,20) del Déu sant (15,14), que ha realitzat (19,11) Jesús, la “Paraula de Déu” (19,13), perquè la seva realització és la seva salvació; i per la seva banda són íntegres (19,8) i justos (22,11), perquè estimen Déu i li pertanyen; es mantenen fidels a Jesús (2,13.19), perquè han pres consciència de la fidelitat de Jesús; donen testimoni de Jesús (cf. 2,13; 6,9; 11,7; 12,11.17; 19,10; 20,4), perquè ha mort per ells i els salvarà. És decisiu que els sants, malgrat la pressió immensa que pesa sobre ells, “no han adorat la Bèstia o la seva imatge” (20,4). Més aviat han reconegut la divinitat de Déu i el messianisme de Jesús —i en donen testimoni en paraules i obres, i no en darrer lloc en el sofriment.»

82. Cf. CONTRERAS, *Jerusalén*, 97, i la bibliografia (sobretot targúmica) que dóna en la n. 154.

83. Joan dóna aquí un catàleg de set pecats que queden englobats, en certa manera, en el vuitè: «tots els falsaris», car el dimoni és el pare de la mentida (cf. Jn 8,44s). El que significa cada un d'aquests pecats es pot veure en CONTRERAS, *Jerusalén*, 91-97.

84. Com observa CONTRERAS, *Jerusalén*, 265: «A través de referencias veladas o pleonásticas, se llega por fin a contemplar la realidad íntima de la Iglesia: ser la esposa del Cordero. A él le pertenece y a su único esposo, Cristo, está consagrada. Su belleza consiste en ser la esposa digna, sin tacha, del Cordero; la esposa que Cristo se ha adquirido con el sacrificio de su sangre y al precio de su amor generoso.»

85. «Creemos, pues, que las doce puertas son símbolo de una entrada franca, sin restricciones. Su existencia, sin embargo, no va en detrimento de la seguridad. Doce puertas (tantas puertas como potenciales entradas y desguarnecidos flancos a todo tipo de hostilidad externa) podían atentar contra la defensa de la ciudad. La nueva Jerusalén es una ciudad entregada al peregrino. En ella entran todos los pueblos de la tierra, cuyos nombres están inscritos en el libro de la vida del Cordero (Ap 21,24-27); pues sólo una ciudad completamente abierta, de par en par, puede dar cobijo a tanta multitud, que acude hacia ella en peregrinación universal» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 139s).

86. «La nueva Jerusalén está fraguada por la unión del antiguo y del nuevo testamento; constituye el Israel nuevo. Es la Iglesia apostólica regida por Cristo, el Cordero, la que recoge

ven ja els màrtirs (cf. Ap 6,9-11; 7,9-17; 14,1-5; 15,2-4; 20,4-6). D'ells havia dit Joan en Ap 7,15-17 que «estan davant el tron de Déu donant-li culte nit i dia dins el seu temple. El qui seu al tron els farà viure en el seu tabernacle. Mai més no passaran fam ni set, ni els farà mal el sol ni la xardor, perquè l'Anyell que està en el torn els pasturarà i els conduirà a les fonts d'aigua viva. I Déu eixugarà totes les llàgrimes dels seus ulls».

Tot el fragment es conclou amb una promesa esperançadora: «A la ciutat no hi haurà res de maleït. Hi tindran el seu tron Déu i l'anyell. Els seus servents l'adoraran, el veuran cara a cara i portaran el nom d'ell escrit al front. No hi haurà més nit, no caldrà la llum dels gresols ni la del sol: el Senyor Déu els il·luminarà, i regnaran pels segles dels segles» (Ap 22,3-5). Aquest regnat, però, és la plenitud del que havia ja estat anticipat en el temps de l'Església militant (cf. Ap 1,6; 5,10; cf. també 20,4-6 referit al mil·lenni). Com diu Prigent,⁸⁷ «el que ell acaba d'anunciar per a l'eternitat del Regne no és pas estranger a l'actualitat de la fe. Els cristians poden veritablement esperar la Fi amb confiança i joia, perquè ells ja gaudeixen des d'ara dels béns promesos. Viure seguint l'Anyell, és experimentar en el temps dels homes els efectes de la irrupció de l'eternitat, la presència del cel sobre la terra».

5. Conclusió

Què diu, doncs, l'Apocalipsi a les nostres Esglésies avui? En primer lloc, les exhorta a ser lúcides i saber discernir quin és el significat de les realitats que les envolten, sobretot les realitats polítiques i econòmiques, car aquestes posen en perill la seva fe. Però vol també que descobreixin quina és la pròpia situació eclesial en ordre a poder-se convertir i tornar al seu amor primer (cf. Ap 2,4), quan l'experiència pasqual amarava tota la seva vida en el moment de la conversió inicial.

En segon lloc, Joan vol revifar la confiança en Déu i el seu Crist, en quant ells són els autèntics «senyors» de la història (cf. Ap 4-5) —i no Domicià, per poderós que sembli en el moment en què s'escriu l'Apocalipsi (cf. Ap 13). I, sobretot, vol revifar l'esperança en el Déu de Jesús. Una esperança incombustible que recolza en el fet que Déu ja ha ressuscitat Jesús com a penyora de la resurrecció universal dels cristians que hagin estat fidels a l'Anyell degollat

todas las expectativas del antiguo testamento y las cumple. La nueva Jerusalén no rompe ni anula del todo las esperanzas veterotestamentarias, sino que las lleva a término. Con redoblada insistencia se recalca la continuidad en la obra de la salvación. La imbricación de las doce tribus y de los doce apóstoles muestra perfectamente la unidad de Israel y de la Iglesia del nuevo testamento» (CONTRERAS, *Jerusalén*, 110s). Car, com assenyala PRIGENT, *Apocalypse*, 322, «la capital del món escatològic, hereva de les profecies relatives a Jerusalem, té el mateix origen que el poble cristià, l'Església».

87. *Apocalypse*, 347.

i no s'hagin agenollat davant la Bèstia (l'Imperi romà). Car l'Imperi romà, com tot imperi injust, està destinat a la destrucció en un futur no massa llunyà (cf. 16,17–18,24).

I, finalment, vol animar les seves esglésies a resistir a les seduccions de l'Imperi romà, lluitant espiritualment contra totes les forces del mal que volen destruir la vida de l'Església (cf. Ap 12–13). I a realitzar la tasca per a la qual Déu les ha cridades: donar testimoni profètic de Jesús (cf. Ap 10–11 i 19,10), tot mirant la nova Jerusalem que baixa del cel —paradís retrobat de l'escatologia cristiana— vers la qual ja estan en camí (cf. Ap 21,1–22,5). Vol que siguin, en aquest món de foscor i de violència, «lampadari perpetu» que, tot recollint la Llum del Senyor que habita enmig d'elles, serveixi de «gran senyal lluminós» (cf. Ap 12,1-2) al qual puguin pelegrinar tots els pobles de la terra (cf. Ap 22,4).

Xavier ALEGRE

Av. del Torrent, 34, entl., 4a

E – 08950 ESPLUGUES DE LLOBREGAT (Barcelona)

E-mail: xalegre@sjtar.org

Summary

For the author of Revelation, a Christian prophet, the Christian churches are the people of God, a kingdom of priests. They are heirs of the Old Testament promises. By means of his writing, John wants to encourage the churches to: 1) resist in the face of an idolatrous and unjust empire (Rome), which persecutes them and which sets aside anyone who does not worship the false values of the empire; and 2) to keep hope alive, a hope based on faith in the triumph of Christ, dead and risen. John does this with the help of the Old Testament, giving the keys for a theological understanding of the history that the church has lived through, indeed, continues to live through as it will also in the future. He also shows how the transition is effected from the church militant here on earth (which he addresses in Rev. 2–3) to the church triumphant in heaven (Rev. 21:1–22:5). In the central part of the book, John presents the calling of every Christian to be a prophetic witness, in a world where the forces of evil and good are always in conflict.